

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

УДК 78.071.1(091)(477.7),,19/20”

Цитування:

Антоненко О. М. Творча діяльність Віктора Реви в контексті розвитку музичної культури Південного-Східної України кінця ХХ – початку ХХІ століть. *Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць*. 2021. Вип. 40. С. 116-121.

Antonenko O. (2021). Victor Reva creative activity in the context of the development of the musical culture of South-Eastern Ukraine of the end of the XX – the beginning of the XXI centuries. *Mystetstvoznavchi zapysky: zb. nauk. prats'*, 40, 116-121 [in Ukrainian].

Антоненко Олександр Миколайович, кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри інструментального виконавства та музичного мистецтва естради Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького
<https://orcid.org/0000-0003-3480-8924>
antonenkoalexandr@ukr.net

ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІКТОРА РЕВИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

Мета роботи – здійснити аналіз творчої діяльності члена Національної спілки композиторів України, хорового диригента, педагога Віктора Яковича Реви. **Методологія дослідження** полягає у застосуванні жанрово-стильового, структурно-семантичного, аналітичного та біографічного методів для аналізу творчої діяльності митця. **Наукова новизна**. Вперше в українському мистецтвознавстві проаналізована композиторська, науково-педагогічна та виконавська діяльність В. Реви в контексті розвитку музичної культури Південно-Східної України кінця ХХ – початку ХХІ ст. **Висновки**. На межі ХХ – ХХІ ст. творча діяльність В. Реви збагатили музичну культуру Південно-Східної України. Твори композитора увійшли до репертуару творчих колективів та виконавців з Києва, Одеси, Миколаєва, Запорізької та Донецької областей, використовуються не лише як концертний, а й навчальний матеріал. У композиторській творчості В. Реви простежується вплив як класичної музичної спадщини, так і сучасних стильових напрямків. Композиторський доробок митця є жанрово різноманітним, проте поширення його творчості та збагачення знань про неї відбувається здебільшого завдяки зверненню до хорового та вокального жанрів, які є пріоритетними.

Ключові слова: Віктор Рева, композитор, творча діяльність, музична культура Південно-Східної України.

Antonenko Oleksandr, Ph.D. in Arts, associate Chair of Instrumental Performance and Pop-music Department, Melitopol State Pedagogical University named after Bogdan Khmelnytsky

Victor Reva creative activity in the context of the development of the musical culture of South-Eastern Ukraine of the end of the XX – the beginning of the XXI centuries

The purpose of the article is to analyze the creative activity of a member of the National Union of Composers of Ukraine, choral conductor, teacher Viktor Yakovlevich Reva. **The methodology** consists of the application of genre-style, structural-semantic, analytical and biographical methods for the analysis of the artist's creative activity. **Scientific novelty**. For the first time in Ukrainian art history, the compositional, scientific-pedagogical, and performing acts of V. Reva in the context of the development of musical culture of South-Eastern Ukraine of the end of the XX - the beginning of the XXI century is analyzed. **Conclusions**. At the turn of the XX - XXI centuries. V. Reva's creative activity enriched the musical culture of South-Eastern Ukraine. The composer's works are included in the repertoire of creative groups and performers from Kyiv, Odessa, Mykolayiv, Zaporizhia and Donetsk regions, they are used not only as a concert, but also as educational material. The influence of both classical musical heritage and modern stylistic trends can be traced in V. Reva's compositional work. The artist's compositional work is genre-diverse, but the spread of his work and enrichment of knowledge about it is mainly due to the appeal to choral and vocal genres, which are a priority.

Keywords: Victor Reva, composer, creative activity, musical culture of South-Eastern Ukraine.

Актуальність дослідження. Самобутнім явищем розвитку музичної культури Південно-Східної України кінця ХХ – початку ХХІ ст. є творча діяльність члена національної спілки композиторів України, хорового диригента, педагога Віктора Яковича Реви. Аналіз композиторського доробку В. Реви збагатить українське музикознавство новим фактологічним матеріалом, сприятиме інтересу до його творчості з боку науковців та виконавських колективів.

Аналіз досліджень і публікацій. В українському музикознавстві відсутні наукові праці в яких комплексно досліджено творчу діяльність В. Реви. Окремі аспекти життєвого та творчого шляху митця розглянуті в контексті аналізу літургійної творчості сучасних українських композиторів – М. Антоненко [1]; розвитку музичного професіоналізму Північного Приазов'я – Т. Мартинюк [7].

Мета дослідження полягає у здійсненні аналізу творчої діяльності члена національної спілки композиторів України, хорового диригента, педагога В. Реви.

В. Рева народився 1 березня 1954 р. у м. Селидове Донецької області. Музичну освіту здобув у Кишинівському музичному училищі ім. Ш. Няги (1976 – 1980 рр.) та Донецькому музично-педагогічному інституті (1980 – 1985 рр.). Він є представником школи відомих вітчизняних музикантів і педагогів – професорів В. Бахарєва, П. Горохова, О. Рудянського.

Композиторська творчість В. Реви відзначається поліжанровістю – оперета «Хеллоу, Одеса», твори для симфонічного оркестру, камерно-інструментальна музика, хорові та вокальні твори.

Найбільш масштабним твором в творчому доробку В. Реви є оперета «Хеллоу, Одеса» до якої автор, крім музики, написав літературне лібрето та вірші. Оперета складається з двох дій і витримана в межах жанру. Музика емоційна та виразна. Простежується намагання автора передати атмосферу літньої Одеси, її знаменитий колорит, підкреслити різнохарактерні персонажі одеситів, передати їх емоційний стан. Оперета поставлена у Донецькому академічному театрі опери та балету ім. А. Солов'яненка, Одеському академічному театрі музичної комедії ім. М. Водяного.

Зазначимо, що В. Рева разом з В. Юречко є автором лібрето опери «Шлях Тараса» О. Рудянського. Він також автор поетичної збірки «Музика осіннього листя» (2010 р.) та численних віршів та оповідань які

увійшли до колективних збірок «Сонячне суцвіття», «Музика слів», «Любов свою несучи до мами», «Многогранник», «Покровський Litfest» та ін.

Серед оркестрових творів В. Реви виділимо «Болгарську рапсодію» для симфонічного оркестру. Вона написана у контрастно-складовій формі на основі п'яти народних пісень зібраних фольклористом Н. Поляковою у болгарських поселеннях Запорізького Приазов'я. У творі використані характерні для болгарського фольклору мелодика, ладові особливості, метроритми. Відзначимо також складність гармонічної мови, різноманітну фактуру, складну внутрішню семантичну структуру. Твір виконував академічний симфонічний оркестр Запорізької обласної філармонії (худ. кер. нар. артист України В. Редя).

Масштабною роботою останніх років є «Фантазія на теми пісень Володимира Висоцького». У творі також використано контрастно-складову форму. Відомі хіти видатного барда подані в оригінальній симфонічній інтерпретації. Своєрідною аркою у творі є тема пісні «Кони привередливые», яка звучить у вступі та заключному розділі. У творі простежується мелодико-варіаційний та ритмо-варіаційний типи викладення тем, фактура насичена контрапунктами. Музична мова відрізняється характерними для естрадної музики ритмічними фігурами та яскравими ладо-гармонічними утвореннями, складними акордовими вертикалями, несподіваними тональними зрушеннями. Зустрічаються також атональні співзвуччя та кластери. Наприклад, у I частині тему («На Большом Каретном») проводять флейти та фаготи на фоні ритмічного кластера у струнних, епізодично її підхоплює тромбон та група дерев'яних духових інструментів. Ударні інструменти поєднують тему і акомпанемент активним ритмом. Кульмінаційна V частина розпочинається з двотактового вступу. На фоні кластеру (соль, ля, сі-бемоль, до-дієз, ре) у валторн та тромбонів звучить мелодія у труб та III тромбонів.

Засл. діяч мистецтв України, член національної спілки композиторів України, проф. О. Рудянський наголошував на «майстерному володінні В. Ревою прийомами симфонічного розвитку та оркестрового письма» [9].

Полістилістикою, сучасною та складною музичною мовою відрізняються камерно-інструментальні твори композитора, зокрема такі як «Соната для скрипки та фортепіано» (пам'яті А. Шнітке), «Поема для скрипки та

фортепіано» (пам'яті І. Карабиця), «Рондо для скрипки та фортепіано».

«Соната для скрипки та фортепіано» (пам'яті А. Шнітке) створена у 1997 р. (друга редакція у 2018 р.). Спочатку це був вокальний твір «Як бути» на сл. Л. Черниченко, мелодія якого і лягла в основу сонати. Філософські роздуми у поетичному тексті відображені у головній партії твору, в якій присутні стрибки на септиму, дециму, восьмі тривалості чергуються із шістнадцятими. Мелодія побічної партії лірична та наспівна. Фортепіанний акомпанемент секстолями додає їй польотності. У розробці головна партія трансформується. В кульмінації тема викладається у фортепіано яскравими акордами. У репрізі головна та побічна партії проводяться у стислому вигляді. Гармонія насичена дисонантними співзвуччями, нашаруванням акордів різних функцій.

«Поєма для скрипки та фортепіано» (пам'яті І. Карабиця) написана у простій тричастинній формі. Тема I та III частини скорботного характеру. Поступовий рух мелодії чергується зі стрибками на широкі інтервали (септима, нона). Фактура супроводу – поліфонічна. У II частині автор намагається передати в музиці тривожність та схвилюваність. Мелодія спочатку рухається інтервалами (третонами, квартами, квінтами), а потім одногласно у висхідному та низхідному русі. Закінчується твір дисонуючим акордом в партії фортепіано, на фоні якого скрипка почергово проводить мелодію у низькому та високому регістрах.

Цікавою є інструментальна обробка української народної пісні «Дударик». Вона написана для блок-флейти та фортепіано. Мелодія побудована на основі багаторазового повтору одноклавішного мотиву. Тема проходить у блок-флейти в різних регістрах, варіюється. Епізодично мелодія проходить і в партії фортепіано. В ладо-гармонічній побудові автор використовує тональну основу і лише в окремих фрагментах політональність.

Оркестрова та камерно-інструментальна музика В. Реви систематично звучала у авторських творчих вечорах, звітних концертах композиторів Запорізького краю та композиторів Донеччини, виконувалась студентськими колективами та солістами-інструменталістами з Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького, Миколаївського державного університету ім. В. Сухолинського, Донецької державної академії музики ім. С. Прокоф'єва. Наприклад твір «Одцвіте ружа» для соліста і оркестру народних інструментів (сл. В. Вільного) з успіхом

виконаний оркестром народних інструментів Мелітопольського державного педагогічного університету (худ. кер. засл. діяч мистецтв України, проф. В. Овод) в межах міжнародних фестивалів у Франції (1996 р.) та Іспанії (1997 р.).

Природно, що хормейстерська освіта В. Реви обумовила його тяжіння до хорової музики. Найбільш широко у хорівій творчості В. Реви представлений жанр духовної музики. До 2000-річчя Різдва Христового ним створена «Божественна Літургія» для мішаного хору. Аналізуючи літургії сучасних українських композиторів М. Антоненко зазначає, що музика «Літургії» В. Реви благозвучна, вона написана в традиціях українського класицизму й близька до духовних творів Д. Бортнянського, О. Архангельського, П. Чеснокова. У мелодіях піснеспівів простежуються риси знаменного розспіву: поступовий, секундований і терцовий хвилеподібний рух голосів. Епізодично присутні стрибки, переважно квартові, загалом не змінюють відчуття особливої м'якості та душевності, яке досягається завдяки плавному висхідному і низхідному руху мелодій. Діатонічні мелодії автор прикрашає яскравими гармонічними барвами. Так, у мажорі він застосовує відхилення у VII ступінь, в III і VII низькі ступені, у мінорну субдомінанту та доміанту. Мелодії епізодично проводяться як жіночими, так і чоловічими голосами. Фактура піснеспівів різноманітна: гомофонно-гармонічна, з елементами поліфонії, зустрічається імітація, органний пункт. Все це сприяє глибшому розкриттю канонічного тексту й фіксації естетичних критеріїв духовного твору, підсиленню його емоційного впливу на свідомість слухача [1, с. 106].

«Літургія» В. Реви вперше виконана у звітному концерті композитора в м. Запоріжжя у 2000 р. хоровою капелю Мелітопольського державного педагогічного університету під орудою автора. Окремі номери «Літургії» увійшли до богослужбового та концертного репертуару церковних хорів з Мелітополя, Запоріжжя, Миколаєва.

Серед інших духовних творів на канонічні тексти заслуговує на увагу «Різдвяний диптих» («Різдво» і «Діва днесь»). Автором використаний поліфонічний розвиток тематизму, що надає музиці надзвичайної величності та піднесеності.

Християнське світобачення В. Реви відображено й в позабогослужбових творах духовної тематики – «Великий Боже» (сл. Є. Мутевої), «Пренепорочная, благая» (сл. Т. Шевченка). В останньому творі автору вдалося вдало передати експресивне звернення

до Божої Матері видатного українського поета. Відзначимо ліричні, елегійні інтонації, поступову драматизацію поетичного тексту дисонантною акордією, хроматизацією музичної тканини по горизонталі та вертикалі. Вперше твір виконано академічним камерним хором «Хрещатик» (худ. кер. засл. артист України П. Струць) у межах XX Міжнародного фестивалю «Київ Музик Фест» у 2009 р.

Найбільш масштабним духовним хоровим твором композитора є кантата «Сад серця» для мішаного хору, читця і солістів на вірші з духовного щоденника святої мучениці Олександри Романової. Кантата складається з 18 окремих творів, які вирізняються високою емоційністю, виразною мелодією, сучасною музичною стилістикою з притаманними їй свободою форми та строкатістю гармонії. Динаміка та нюансування майстерно підпорядковані інтерпретації високого художнього слова. Заключна частина кантати «Дарите любов» виконана камерним хором «Хрещатик» у концерті «Хоровий вернісаж», що відбувся в Національній філармонії України у межах XIX Міжнародного фестивалю «Київ Музик Фест» у 2008 р.

У своїй хоровій творчості В. Рева активно звертається до сучасної української поезії з її складною поетичною образністю. Прикладом слугують два хори а cappella на вірші І. Драча: «Балада про соняшник» та «Балада про весноньку». У творах автор використовує складні акордові вертикалі, еліптичні звороти, які призводять до несподіваних ладо-гармонічних утворень. Хорові партитури розраховані на професійно підготовлених виконавців та передбачають технічну можливість поділу партій в хорі (divisi).

«Балада про соняшник» написана у вільній формі і складається з 4-х розділів. Музична мова складна – відсутня чітка тональна опора, застосовано неперіодично-перемінний розмір тощо.

«Балада про весноньку» цікавіша за своєю архітектонікою: простежується сполучення двох форм, рондальної та складної тричастинної (подібно до I частини кантати «Іоанн Дамаскін», написаної в сонатній формі та формі фуґи). Поетична основа «Балади про весноньку» побудована на діалозі між весною і господарем – в музиці він проходить між жіночими та чоловічими голосами. В основі тематизму твору двотактова поспівка, яка не обмежена фольклорною веснянкою. Її ладова будова охоплює пентахорд з пропущеним II ступенем. З розвитком музичної тканини поспівка урізноманітнюється,

трансформується, викладається у різних голосах. Прем'єру твору здійснив хор «Благовіст» (худ. кер. засл. артистка України Т. Кумановська, диригент засл. артист України С. Адаменко) у 2011 р. в межах XXII Міжнародного фестивалю «Київ Музик Фест».

Заслуговує на увагу хор «Дивозвуків сон» (сл. В. Василенка), присвячений В. Ревою своєму вчителю – професору Петру Горохову, у якому перш за все приваблює майстерна інтерпретація художнього слова. Твір написаний у складній репризній двочастинній формі. Кульмінація твору проходить у вокалізі, який є своєрідним апофеозом хоровому майстру. Прем'єра хору «Дивозвуків сон» відбулася у 2010 р. в межах XXI Міжнародного фестивалю «Київ Музик Фест» в концертному залі Національної музичної академії України ім. П. Чайковського; твір з успіхом виконав камерний хор «Благовіст».

Хор «Даруйте любов» (сл. О. Романової) написаний у двочастинній формі з репризним закінченням – кодою, яка побудована на матеріалі першої частини (A + B + Кода). Твір увійшов до репертуару академічного камерного хору «Хрещатик», виконувався в концерті «Хоровий вернісаж» в межах XIX Міжнародного фестивалю «Київ Музик Фест».

Наголосимо на багатолітній співпраці В. Реви з академічним камерним хором «Хрещатик» та його художнім керівником П. Струцем. Окрім вище вказаних, у репертуарі колективу також хорові твори «Хмари» на вірші І. Бродського (виконано в межах XVIII-го Міжнародного фестивалю «Київ Музик Фест» у 2007 р.), «Бути Давидом» на вірші Івана Драча (виконано в межах XXVIII Міжнародного фестивалю «Київ Музик Фест» у 2017 р.) та ін.

Серед творів патріотичного напрямку виділимо «Оду Україні» (сл. І. Олексенка). У першій редакції (1994 р.) твір створено для дитячого (жіночого) хору і фортепіано. У другій редакції до хорової партитури автор додав вокаліз, а до акомпанементу партію скрипок. Твір користується популярністю серед хормейстерів Запорізького та Донецького регіонів, що є свідченням його художньої цінності. Виконувався дитячими хоровими колективами загальноосвітніх навчальних закладів та дитячих музичних шкіл, жіночою хоровою капелю Мелітопольського державного педагогічного університету. У 2014 р. композитором створена третя редакція твору – для мішаного хору та симфонічного оркестру. Серед засобів музичної виразності вжитих композитором виділимо наспівну й емоційну мелодію та

мажорний лад, що підкреслює урочистий характер твору.

Твір «Орися ж ти, моя ниво» (з вірша «Не нарікаю я на Бога» Т. Шевченка) для дитячого (жіночого) хору в супроводі фортепіано написано до 200-річчя з дня народження Великого Кобзаря. Прем'єрне виконання здійснив хор ДМШ м. Новоградівка під орудою автора 9 березня 2014 р. Твір увійшов до збірки «Гарас Шевченко. Пісенний «Кобзар»» та аудіовидання у рамках проекту «Україна співає «Кобзар»» (записано на компакт-диск зразковим художнім колективом Хор «Соняшник» з м. Київ під кер. С. Рябінко у 2019 р.). Гармонічна мова та структура твору ясна та нескладна, домінують консонантні співзвуччя, мелодійна лінія виразна і наспівна, переважає діатоніка. Останній куплет майстерно прикрашено вокалізмом.

Достатньо широко хорова творчість В. Реви представлена обробками народних пісень. Фольклорний напрямок композиторського доробку В. Реви відзначається дотриманням традицій народної стилізації у поєднанні з сучасними виражальними засобами.

Щедрівка «Щедрий вечір» написана для чотирьохголосного дитячого (жіночого) хору. На початку твору автор передає дію, коли щедрівники підходять до вікна чи дверей хати і просять у господаря дозволу щедрувати. У цьому фрагменті застосований принцип алеаторики, на фоні розспіву великої терції тонічного тризвуку партією альтів. Вісім куплетів щедрівки проходять у різноманітному фактурному викладі: одноголосно, двохголосно, трьохголосно, чотирьохголосно. Варіюється у куплетах і тональний план – As-dur, F-dur, C-dur, Des-dur. У розширеній коді простежуються три пласти: в партії першого сопрано мелодію викладено стисло, у партії альтів – розширено, у партії другого сопрано підголосок рухається четвертними тривалостями. В останніх чотирьох тактах коди В. Рева відходить від оригінальної мелодії і завершує твір дисонансним акордом.

Інша щедрівка «Маланка ходила» для триголосного дитячого (жіночого) хору написана з використанням підголоскової поліфонії й побудована на перемінних розмірах 7/8, 6/8, 5/8. Двотактова мелодія почергово проводиться у партіях альтів і сопрано в тональностях B-dur та Es-dur. Оригінальним є закінчення твору на секундо-квартовому співзвуччі (трихордова основа характерна для народних мелодій). Ще одним цікавим твором для жіночого або дитячого хору є обробка народної пісні «Ой, люлечки-люлі!». Ця колискова написана у куплетній

формі з рисами тричастинної, яка створюється тональним планом (e-moll, a-moll, e-moll), автор використовує підголоскову поліфонію.

Заслуговує на увагу колядка «А в полі, в полі» для чотирьохголосного мішаного хору. Твір написаний як варіації на тему-остінато.

У своїй творчості В. Рева звертається й до фольклору етнографічних груп і нацменшин України. Композитором створені великі хорові цикли: «Віночок болгарських народних пісень» (на основі його твору для симфонічного оркестру), «Татарські наспіви» (на основі п'яти кримсько-татарських народних пісень), до яких він вводить ударні інструменти, флейту та скрипку. «Величальна Грузії» для мішаного хору увійшла до репертуару Академічного хору ім. П. Майбороди Українського радіо (худ. кер. засл. артистка України Ю. Ткач). У 2020 р. твір звучав у програмах та передачах на національному радіо та телебаченні, виконаний в межах XXXI Міжнародного фестивалю «Київ Музик Фест».

Хорові твори В. Реви увійшли до репертуару професійних, аматорських, церковних, учбових, дитячих хорових колективів Запорізької, Миколаївської, Донецької областей та м. Києва.

В. Ревою написано понад 30 пісень та романсів. Розглядаючи його творчість в пісенно-романсовому жанрі засл. діяч мистецтв України, проф. О. Рудянський відзначив, «що музичний тематизм композитора є своєрідним і неповторним» [9]. Зазначимо, що в піснях та романсах В. Реви простежується романтичне художнє мислення, яке виявляється у чітких гармонічних структурах, домінуванні консонантних співзвучь, емоційній мелодії, її наспівності та виразності, прозорості музичної тканини.

Вокальні твори композитора використовуються як учбовий та концертний репертуар у навчальних закладах початкової, середньої та вищої спеціалізованої мистецької освіти у Запорізькій, Миколаївській та Донецькій областях. Надзвичайно плідною була педагогічна діяльність В. Реви на посаді старшого викладача кафедри хорового диригування Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького (1985 – 2002 рр.) та кафедри мистецтвознавства Миколаївського державного університету ім. В. Сухомлинського (2002 – 2006 рр.). Митець досяг успіхів працюючи з хоровими колективами навчальних закладів, які стали першими інтерпретаторами багатьох його хорових творів. У науковій галузі В. Рева зосередив увагу на вивченні Одеської хорової

школи, зокрема, творчості К. Пігрова, П. Горохова, Д. Загребського, А. Авдієвського. Найбільш ґрунтовним дослідженням у цьому напрямку є його монографія «Петро Горохов – хормейстер, педагог, учений», що містить багато фактологічних матеріалів щодо різних аспектів життєвого і творчого шляху ушлявленого музиканта. Монографія отримала перемогу у конкурсі «Книга Донбасу – 2010». Серед інших наукових праць В. Реви відзначимо навчальний посібник «Хорова обробка» (гриф МОН України). У підручнику на високому методичному рівні обґрунтовані теоретичні положення основних прийомів хорового аранжування. Автором детально розглянуті функції хорових голосів, склад письма хорової фактури. Теоретичні положення ілюструються вдало підібраними фрагментами творів вітчизняних і зарубіжних композиторів.

У 2007 р. В. Рева повернувся до рідної Донеччини де по сьогоднішній день викладає у ДМШ м. Новгородівка та активно займається композиторською творчістю. В останні роки працював над збіркою музичних творів для хору та фортепіано «Прокоф'євська весна» (до 130-річчя С. Прокоф'єва), яку видано на початку 2021 р.

Висновки. Творча діяльність В. Реви є помітним явищем розвитку музичної культури Південно-Східної України кінця ХХ – початку ХХІ ст. У композиторській творчості простежується вплив як класичної музичної спадщини, так і сучасних стильових напрямків. В. Ревою створено твори які отримали визнання у концертній, конкурсно-фестивальній та навчально-освітній галузях. Композиторський доробок митця є жанрово різноманітним, проте поширення його творчості та збагачення знань про неї відбувається здебільшого завдяки зверненню до хорового та вокального жанрів, які є пріоритетними.

Література

1. Антоненко М. М. Православна духовна музика в системі української культури кінця ХХ – початку ХХІ століття: дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01 / Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Київ, 2020. 211 с.
2. Антоненко О. М. Хорова культура Запорізького краю ХХ – початку ХХІ століть в аспектах музичної регіоналістики : дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / Нац. академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2014. 296 с.
3. Відомі композитори України / Мунін Г. Б. та ін. Київ : ФОП «Мунін Г.Б.», 2016. 367 с.
4. Жульева Л. В. Композитори Запорожжя : інформаційний справочник. Запорожжє, 2005. 42 с.

5. Іонов В. І. Історіографія як основа наукової інтерпретації сучасної української музичної культури : дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 / Одеська держ. музична академія ім. А.В. Нежданової. Одеса, 2010. 200 с.

6. Крижановська Н. Є. Історія хорового мистецтва Миколаївщини кінця ХVІІІ – початку ХХІ століття: дис. ... канд. істор. наук: спец. 07.00.01. Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2009. 242 с.

7. Мартинюк Т. В. Музичний професіоналізм Північного Приазов'я ХІХ – ХХ століть. (П'ять поглядів на геосоціокультурну динаміку Запорізького краю) : монографія. Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської ради, 2003. 608 с.

8. Пісень квітучі джерела. Про творчість композиторів Запорізького краю : бібліографічний довідник. Запоріжжя : Комунар, 1992. 8 с.

9. Рудянский О. Рецензія на творчу діяльність Віктора Реви. Донецьк, 2012. 2 б/н арк.

References

1. Antonenko, M. M. (2020). Orthodox spiritual music in the system of Ukrainian culture of the late XX – early XXI century. Dissertation of the candidate of sciences. Kyiv [in Ukrainian].
2. Antonenko, O. M. (2014). Choral Culture of Zaporizhia Region in the XX – beginning of the XXI centuries in aspects of regional studies music. candidate's thesis. Kyiv: National academy of government managerial staff of culture and arts [in Ukrainian].
3. Mynin, G. B., et al, (2016). Famous composers of Ukraine. Kyiv: FOP «Mynin G. B» [in Ukrainian].
4. Zhulieva, L. V. (2005). Composers of Zaporizhzhia: information directory. pp. 42 [in Ukrainian].
5. Ionov, V. I. (2010). Historiography as a basis for scientific interpretation of the modern Ukrainian musical culture. Candidate's thesis. Odesa: Odesa National Music Academy named after A. V. Nezhdanova [in Ukrainian].
6. Kryzhanovska, N. Ye. (2009). History of choral art of Mykolayiv region of the end of XVIII - the beginning of XXI century. Candidate's thesis. Odesa: Odesa I. Mechnikov National University [in Ukrainian].
7. Martynyuk, T. V. (2003). Musical professionalism of the Northern Azov region of XIX-XX centuries. (Five views on socio-cultural dynamics of Zaporizhia region). Melitopol: Publishing house of Melitopol city Council [in Ukrainian].
8. Songs are blossoming springs. On the work of composers of the Zaporozhye region: a bibliographic guide. (1992). Zaporizhzhia: Komunar [in Ukrainian].
9. Rudianskyi, O. (2012). Review of the creative activity of Victor Reva. Donetsk [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.07.2021
Отримано після доопрацювання 09.08.2021
Прийнято до друку 13.08.2021